

SEBASTIAN MENDIBURUREN LENENGO LIBURUA IRAKURTZEN

Oiartzun, 1982-VII-17

Manuel Lekuona

Aita Mendiburu'ren lenengo liburua, *Jesusen Biotzaren Debozioa* izan zen. Eta liburuaren presentamenean, "bataioan", Aita Larramendik egin zuan "aitabitxitza" gomendiozko Karta Eskutitz baten bitartez.

XVI, XVII, XVIII gizaldian, liburu berriren bat azaltzen zanean liburuak bere sarreran olako Gomendiozko Kartak eramateko oitura aundia zan. Besteak beste, Axular'en *Gerok* ere olako Karta batzuek daramazki bere sarrerako orrialdeetan.

Mendiburu'ren lenengo Liburuak ere, olako Karta bat darama. Eta ez nolanaikoa: Aita Larramendi'rena: Euskeraren lenengo Gramatikaren eta Iztegi mardul baten egilea zan Larramendi Aitaren Karta. Gomendiozko, Gomendiozkoa. Aita Mendiburu, liburuaren egileari berari kezkarik aski eman zion Karta.

Alabantzi aundiak ematen zizkion, izan ere, Aita Larramendi'k Mendiburu'ren liburuari. Eta gure Aita Mendiburu kezketan sartu zan. Arrokeria geixko ez ote zan, alegia, bere Liburuaren lenengo orrialdean, oitura ala zan arren, alako alabantziak jartzea. Gure Aita oyartzuarra ez bait zan, bere iza-tez, alako protagonismo-zalea. Orregatik, aren lenengo asmoa, Karta alabantzioso ura ez argitalzea izan bide zan.

Bañan, arrazoibide guziak alkartuta, aizkenean burua baiezkora makurtu bear izan zuan.

* * *

Izan ere, alde batetik, Liburuaren gaiak ala eskatzen zuan. Gai berria zan; Jesusen Biotzaren Debozioa, XVIII gizaldiko urte aietan, debozio berria zan oraindik emen oietan. Apio on batzuek bear zituan. Umezurtz azaltzea etzitzaion konbeni.

Bestalde, Aita Larramendi'k berak ere, baldintza-kondizio ortan bidali bide zion bere Karta ura, bere adiskide oyartzuarrari: kezkarik gabe bere

Liburuaren sarreran argitatzeko kondiziotan. Etzegin dudarik. Karta argitaldu bearra zegin, nai bazuan eta ez bazuan.

* * *

Bestalde, Aita Mendiburu'k berak ere etzeukan segurantzi aundirik, bere Liburuaren balioari buruz. Zalantza biziak ere, bai, ba zituan; lenengo aldia zan gure Aita oyartzuarra liburu-argitatzeko-artan sartzen zala. Etzekian zer arrera egingo zitzaion irakurtzalleen artean bere lenengo idazlanari. Alde ortatik ere kezkek alde batera utzi bearra zeukan.

Aita Larramendi'ren alabantziak gora-beera, Karta argitaldu bearra zegin. Eta argitaldu ere ala argitaldu zan; eta geroztik argitatzeko guztietan beti ere Aita Larramendi'ren Gomendiozko Kartarekin argitaldu izan da gure Aita Mendiburu'ren lenengo "xemea".

Aita Mendiburu'ren lenengo Liburu onen inguruan komentario batzuek egiteko asmoa izan nuan nik iñoiz: "*Jesusen Biotzaren Doboioa irakurtzen izenburu izan zezakean komentario labur bat.*

Kontu egin dezagun, Liburuaren beraren komentarioa egiten ari gerala, Larramendi'ren Karta komentatzen ari geran artean. Ean degu nolako kezkek eman zizkion gure Aitari, Karta bera kritika bat da; Aita andoindarrak bere garaian ikusten zuen euskeraren egoeraren kritika bat. Kritika ortan Aita Mendiburuaren euskera "Euskera Eredutzat" ipintzen du gure A. Larramendi'k. Euskera garbia. Bañan, bere garbian, erderazko itzik gabe, Jesus'en Biotzaren Debozioaren gauzarik "gei, mee eta ondatsuenak" garbi explikatzeke gai dan euskera. Euskeraren balioaren apolojiarik ederrena izan ziteken Liburu bikaña. Apolojia ori egin bearra baitz zegin euskaldunen beraen artean ere ez erdaldunen artean bakarrik; baitu zenbait euskaldunen artean ere.

Orixe zan, izan ere, Aita Larramendi'ren apoloji-gai klasikoa, bere bizitza guziko apeta eta ametsa: "Euskera gai zala gauza guzi oietarako eta gei-gotarako ere"; eta gauza orren pruebarik argiena, gure Aita Mendiburu'ren lenengo Liburu zan; berak zioen bezela: "Egia onen ikusbidea, zure Liburu au izango da".

Ori da izan ere, asi ta buka, Kartaren mami, muin eta gai guzia. Ez, ordea, Mendiburu'ri loxintxa egireagatik. Bion artean ba zituzten beren asarretxoak, beste zenbait gauzetan: dantza-gaietan, adibidez, Bañan ez, iñolaz ere, oyartzuarraren euskeraren gai ortan; ortan biok oso "a dos zetozen". Konbeni ere, bai, gai ortan, gramatiko andoaindarrari, euskeraren etsaiak eta adiskide txepelak ankapean zapaltzeko.

* * *

Orain, aurrera jarraituaz, Kartaren Kritika egin nai badegu —Karta irakurri alean, irakurtzeak buruan egiten dizkigun atximurrak agertu nai baditu-

gu— lenengo agertzen zaigun gauza, Larramendi'ren euskeraren ezaguera sakona da; ezagun du, gramatika-egille dala; arrigarrizko ezaguera, aditz-joku sintetikoan agertzen du batez ere; gaur aditz-joku sintetikoa galdua duten zenbait aditz-berbo, berak sintetiko-eran, “aire ta bote” parra-parra jokatzen bait ditu. Ikus, onako troxu au: “Ark erakusten dizkitzu... debozio oni *dariozkan* (“jario”) zeruko ondasunen iturburuak. Itzetatik agiri dezu, nola *dizekan* (“izeki”) zure biotzari; ta *eztarauskiola* (“erausi”) mingañari, barrunbeari *dirakiena* (“irakin”) ta gañez *dariona* (“jario”) besterik”.

Lau errenkadako paragrafo berean, lau aditz, sintetiko-eran jokatua: *jario, izeki, erausi, irakin...*

* * *

Larramendi'ren Karta famatua, Liburuaren 1882'gn. argitalmenean, Aita Ignazio Arana batek erderatua azaltzen da. Askatasun apur batean erderatua. Bai bait ditu utsune ta oker batzuek, guk emen, iraizean, zuzentzen saiatako geranak.

Begira nola erderatzen duan, gure troxu ori: “El os muestra... los manantiales de celestiales riquezas que de sí brota esta Devoción... Bien se os ve por las palabras, aquello mismo que en vuestro corazón *sentis*, y que no *habla* y expresa otra cosa la lengua, sino lo que habla y *bulle* en el interior”.

Erderak ez bait du emen, euskerak duan graziaren laurdenik ere.

* * *

Bañan, graziaren gabeziak gañera, bai bait dago or beste zerbait ere: aditz-berbo bat gaizki erderatua; euskeraz *nola dizekan zure biotzari* dion troxu ortan, alegia; *dizekan* ori ez bait da “sentir”, “arder” baizik: “cómo ARDE vuestro corazón” (“cómo LE ARDE a vuestro corazón” obeto) *izeki* “arder” aditza, sintetikoki (*dizekan*) jokatua. “Por las palabras se os conoce cómo se LE ARDE a vuestro corazón...”.

Izan ere, Aita Arana'k Larramendi'ren textoa idaztean, ez cu idazten “dizekan”ik, beste nunbaitetik sortu duan “ditxekan” bat baizik, eta erderatzeoan, “sentir” esaten du bat, “arder” baten ordezu...

* * *

Bañan ez bait da ori bakarrik; itzen batzuek galdu ere egin zaizkio gure Aita Ignazio Arana'ri, bere lanean ari dala.

* * *

Aita Ignazio Arana'k, orain eun urte, Tolosa'ko Eusebio Lopez'neñan Liburu onen argitalmen berri bat egin zuan bezela, andik urte batzuetara —1900'gñean— Edward Spencer Dodgson batek beste argitalmen berri bat egin zuan Donostia'n del Pozo'renean.

Argitalmen au, lenengo argitalmenaren *fac-simil* bezala egin zan, Liburuaren orri-alde guztiak lenengoaren antz-antzekoak egiñak.

Guk, ordea, bi argitalmen oien artean zenbait diferentzi arkitzen bait ditugu, irakurleak ere ikustea nai genduke, garrantzi aundiko diferentzi bait derizkiegu.

Begira grafikoki, lenengo orrialdeetan arkitzen ditugun diferentzi oiek.

Ikus.

Dodgson:

“Arc eracusten dizquitzu gai aundi onen sayets guztiac; arc egoqui santuac; *arc ecarrai ezti ezti gozo gozoac*; arc guizonentzat debocio oni dariozcan Ceruco ondasun iturburuac.”

A. Arana:

“Ark erakusten dizkitzu gai aundi onen sayets guztiak; ark egoki *zentzuak*, ark gizonentzat debozio oni dariozkan zeruko ondasunen iturburuak.”

Argi agiri danez, Aita Arana’ri parrafo ontan troxu bat osorik galdu egin zaio: *arc ecarrai ezti ezti, gozo gozoac*.

* * *

Bañan ez bait da ori bakarrik; parrafo ortan bertan, itz batzuek gaizki erderatu ditu; askatasun geixkoz gañera, bi itz auek gaizki aditu ditu: *egoki*, aditz-berbo egin digu; eta aren ondorengo *santuac, zentzuak* irakurri digu.

* * *

Egoki ori or ez da aditza; izen sustantivo bat baizik; *egoera, disposizio*-edo. Eta ondorengo *sentzu* ori, ez da *zentzua, santuac* baizik; *egoki, disposizio santuak*; Dodgson’en textoak dakarren bezelaxe. Aita Arana’k askatasun geixko artu du, *santu* oiek, *zentzu* egitean.

Gañerakoan *egoki* ori, naiko garbi aditz ez baño izen sustantivo bat da, goraxeagoko *sayets* bezela, eta beeraxeagoko *ekarraiak* eta *iturburuak* bezela: *egoki santuek*= “disposizio santuak”.

Parrafo au, goragokoaren “anplifikamen” bat da: lau zatidun amplifikamen bat; lau zati, aditz-berbo baten mendean: *sayetsak* = circunstancias; *egokiak* = disposiciones; *ekarraiak* = frutos; *iturburak* = manantiales. Dana aditz baten mendean, *erakusten* diskitzu baten mendean.

* * *

Egoki eta *ekarrai* itzak gaur, bere ortan, ez dira arkitzen iztegieta. Bañan edozeñek daki, *egokitik dispoziziora* oso bide laburra dagola; eta berdin, baita *ekarritik fruitura* ere. Eta neurri ortan, parrafo orren muña erderaz, an edo onelako zerbait da:

“El os muestra los lados todos de esta sublime materia; El las santas disposiciones; El los suaves y dulcísimos frutos; El los manantiales celestiales que manan de esta devoción a los hombres.”

Ola, parrafoa biribilduaz, askatasun apur batekin.

* * *

Kritika oni beroni jarraituaz, esan bear degu, baita, beste gauzatxo bat ere, Aita Larramendi Gramatiko on bat bezala asko abonatzen ez duana; bere Kartako troxu au, alegia: “Etzinioke ain argi ta garbi sail oni ekingo, Jainkoak eman EZPAZIZUN, Jesusen Biotzarekiko dezun jaiera ori, ain bizia ta sutua”.

Troxu ontan, ez dakit, nola bere euskal-belarri andoaindarrak protesta-rik egin etzian Aita Larramendi’ri. Areago oraindik, bere gramatikazko jakinduri aundiak. *Quandoque bonus dormitar Homerus* gertatu zizaion nunbait: “Homero bera ere, aldiz-aldiz loak artzen duala”...

Gramatiketan *consequitio temporum et modorum* esan oi dana, oraingo ontan ez du bear bezela gorde Andoain’go Gramatikoak. Konturatu bear zuan, troxu ori, dana-dan, modo *subjuntivo condicionalean* sartua dagola (“etzinioke ekingo”); eta, kontrara, bukaerako “Jainkoak eman EZPAZIZUN” ori *modo indicativoan* dagola; eta orregatik olako troxu batean beti ere guk, *indicativoko* “ezpazizun” ez baño, *subjuntivoko* “ezpalizu” esaten degula.

“Jainkoak eman ZIZUN”, “Jainkoak eman EZPAZIZUN” *modo indicativoan* daude. *Subjuntivoan*, aditz-jokoa beste bide batetik dabil: “Eman balit, *balizu*, balio”. “Eman ezpalit, *ezpalizu*, ezpalio”...

* * *

Gauza bera esan bait diteke, “etzinioke ekingo”ren eta “eman ezpazizun”en artean arkitzen ez dan *consequitio temporum en modorum gatik* ere: *etzinioke* “geroan” dago; *ezpazizun*, “leenean”.

* * *

Ortaz gañera, bai bait genioke beste zerbait geiago ere esan bearrik, gure Gramatiko andoaindarrari, eta arekin batean baita gure Mendiburu’ri ere, Gramatika-kontuan; eta konkretuki, Sintaxis-gaian, *conjunctio* diralako gramatikakizun batean; Beterrian itzetik-ortzera ta txitian-pitian erabiltzen dan conjuncio bat aipatu ere ez dutela egiten beren idaz-lanetan: BAIT partikula, partikula causal explicativo jator-jatorra.

Aita Larramendi'k bere "El imposible vencido" deritzan Gramatikan, aipatu ere ez, eta aren ondorengo ta eskolako, ez Aita Kardaberatz'ek, ez Aita Mendiburu'k beran idaz-lanetan bein bakarrik ere erabili ez.

Bear bada, Larramendi andoaindarrarengan eta bere denboran, etzan ain arritzeko a Andoain, orduan oraindik, ain Beterri jator egiten etzalakodo Beterriko esaerak —eta aien artean gure BAIT ori— etziran Andoain'en ain itz erabiliak. Eta orregatik nunbait Gramatikoak etzuan aipatu bere Gramatikan; eta aren ondotik, ezta aren bi lagun Jesuitak ere beren Liburuetan; bestela beintzat —Larramendi'ren itzalez izan ezik beintzat— ez da konprenderrexa, Mendiburu batek, batez ere, ez erabiltzea, ain "oyartzuarra" dan kausal-itx jator-jator ori; Axular'ek txitian-pitian erabiltzen duan elementu ori... Eta gure Mendiburu'k ez bere "Jesusen Biotzaren debozioa"n, ez "Oroitz-gaieten" ez "Sermoi-Homilietan"...

* * *

Gauza ontatik nik beste ondoren bat ateratzen bait det: Euskera guztia ez dagola gure idazleetan, gure Klasikoetan; gure idazleak etzutela beren idaztietara jaso Euskera dana; gauza asko pasa zitzaizkiela, beren Idaztietara, beren Liburueta jaso gabe.

Izan ere, beren idazti-lanak erderazko "ereduai" begira egin zituzten sobera; eredu oietan ikusten zutena bakarrik jaso zuten beren idaz-lanetara, Literatur-lanetara; gure Euskera osoak, ordea, gauza asko izan, erderatan arkitzen ez diranak, zenbait elementu sintaktiko, batez ere; ola, adibidez, orain eskuartearen darabilgun, *conjunctio causalis* "bait" au, *conjunctio causalis explicativa* esan diteken "bait" sorgin ori, ez Latiñean, ez Grekoan, ez Gaztel-erderan gure Larramendi'k berak bere Gramatikarako berdiñik arkitu etzion gramatika-atal txiki sorgin ori; eta, Larramendi Maisuak bere Gramatikan lekuri eman etziolako, nunbait, gero aren jarraitzalle zintzo ziran Kardaberatz batek eta Mendiburu batek ere beren Liburuetan sartu etzutena.

AITA MENDIBURU'REN URTEA (liburua)

II. Zatia

Euskerari buruz

"Aita mendiburu'ren lenengo liburua irakurtzen"

Bukatzeko

Orain, bukatzeko, gertakizun bat esango dizutet. Orain berrogei ta ama-bi urtekoa. Bergara'n gertatua. Euskeraren bizitzarekin zer-ikusi aundi dua-

na. Egun otan, ain zuzen, eskuartean darabilgun problema garratzarekin zerikusi aundi: Euskeraren “il-biziko” problema.

* * *

Bergara'n Eusko Ikaskuntzak bere bi urtez-beingo Batzarrak zituan. “Arte Errikoari buruzko” Batzarrak: *Arte Popular*.

Nik Itzaldi bat nuan. Itzaldiaren gaia, *La Poesia Popular*: “Poesi Errikoa”.

Lexoti zaarra eraman nuan nik, kantari-ekipo batekin, nere teorien praktikalari bezela. Lexoti'k Toberak kantatu bear zituan, batez ere.

* * *

Bergara'ko Kontzejuko Areto Nagusian genduan Itzaldia. Eta baginjoazen kalean zear Kontzejura. Eta or ateratzen zaigu taberna batetik gizon bat. Bertsolaria. Elorrio aldekoa. Bizkaitar jatorra. Gizon praktikoa. Praktikoki mintzatu zitzaigun. Bertso biribil batean, bere bertsoaren bukaera onela bota zuan:

Lengo Legeak akartezpoguz
ilgo iagu Euskeria.

Euskeraren alde guk darabilzkigun lanak gora-beera, alegia

Lengo Legez ekartezpoguz
ilgo iaku Euskeria.

Itz bitan, Euskeraren “il-biziaren” problema garratza.

* * *

Gure Koplari Lexoti'k, gauza pixka bat ausnar-ondoren, onela erantzun zion:

Gaur goizetikan Oyartzun eta
arratsaldian Bergara...
Geldi daudenak, ez dakit, bañan
gabiltzanak bizi gara,
Lege Zar gabe bildur zara zu
ilko ote zaigun Euskara;
dabillen arte ez dago illik,
atera zagusun plazara

* * *

Bi egoera, bi ariera antagonikoak? —Ez inñolaz ere, elkarren osagarriak baizik.

Euskalerrian danok euskeraz mintzatzea, ori da “Euskera bizi izatea”.

Eta ori, gure Gobernuaren Dekretoz lortu aal baledi, gauza erreza litzake. Bañan ez bait da Dekreto-gauza. Euskaldun bakoitzak, *motu proprio* egin bearreko gauza da; *motu proprio*, kontzientziaz, euskalkontzientziaz.

* * *

Ala ere, Euskal-kontzientzi orri, bein sortu ezkeru, Gobernuak laguntzea, bultzatzea, ori bai; Gobernuak bere Dekretoan bidez zenbait Instituzio sortuaz, *indirecte*, bañan ausarki lagun ta bultza lezake. Instituzioak: dala Irakaskintzan, dala "Medios de Comunicacion" diralako ortan, dala Administrazioan...

Guzti ortan Gobernuak eta Politikak asko dezakeala, ez dago dudarik; eta Instituzio oiek Errietan sortzen duten giroak, asko lagun bait dezaioke, Erriaren baitan, Euskeraren aldeko Kontzientzi ta *motu proprioari*. Bata bestearekin.

* * *

Eta, ain zuzen, ori bide zan, Elorrio'ko Bertsolariak ikusten zuana. Gobernuaren egitekoa, arazo ontan.

Bañan, gauzaren bukaeran, zertarako? Gure Lezoti zaarrak eskatzen zuanerako: Erriari bere Izkuntza zaarrean mintzaerazteko, mintzaera zaarrean iraunerazteko. Erria Euskeraz mintzatzen dan arte, Euskera BIZI BAIT DA.

Dabillen arte, ez dago illik;
atera zagon plazara.